

K. II. 2208

Admodum Reverendus D.

Auctor obitu Bibliothecae Collegii
Rectorum Pagenis Signavi
die 6 Junii 1868.

Jedon Deak.
Decanus ~~sup~~

X17.2043

A'

P Á P A I

REFORMÁTA SZENT EKKLÉSIÁNAK

R Ö V I D

HISTÓRIÁJA,

M E L L Y E T

A' REFORMATZIÓTÓL FOGVA E' MAI
IDŐKIG LE-HOZVA MEG-ÍRT

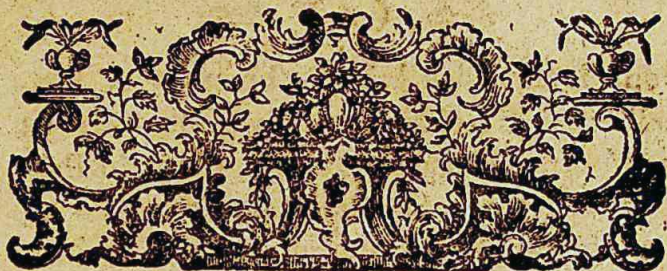
T Ó T H F E R E N T Z

A' REFORMÁTUSOK' PÁPAI COLLÉ-
GIUMÁBAN THEOLOGIÁT, ÉS AZ AVVAL
ÖSZVE-KÖTÖTT PAPI TUDOMÁNYOKAT
TANÍTÓ RENDES

P R O F E S S O R .

K O M Á R O M B A N ,
Özvegy Weinmüllerné' betűivel. 1808.

A'

P Á P A I

REFORMÁTA SZENT EKKLÉSIÁNAK

R Ö V I D

HISTÓRIÁJA.

Hogy a' Pápai Reformáta Ekklésia, a' Helvétziai Vallástételt tartók' Túl a' Dunai Superintendenciájokban, több mint két-száz huszon hat esztendőök alatt igen nevezetes és fényes Ekklésia volt, megtetszik abból, hogy a' Reformátziótól fogva 1752-dik Esztendeig, a' mikor tudniillik a' közönséges Isteni tisztelet gyakorlása végképpen itt meg-szűnt lenni, tsak-nem szakadatlanúl Református Püspökök, és Esperestek, és így a' főbb Református

Papi Személyek laktak ebben. — A' Heidelbergai Katékhismus leg-elsőben-is itt fordítottatott Magyar nyelvre, ide való Prédikátor Huzár Dávid által, 's ugyan az leg-először-is itt nyomtattatott-ki Magyarúl, — valamint a' Túl a' Dunai, leg-közelebb pedig a' Baranyai Superintendenciabeli Reformátusok' számára készített Hertzegszőlösi Kánonok-is, mind Deá-
67 kul, mind Magyarúl, az itt Huzár Pál Prédikátorságában fel-állítottatott Könyvnyomtató Műhelyben nyomtattattak-ki leg-elsőben. — De ezek mellett, ennek kebelében virágzott a' Túl a' Dunai Reformátusoknak leg-főbb Oskolája, vagy-is Collégiuma, mellyben külömbb külömbbféle, belső és külső renden lévő hasznos emberek tanítottak, és neveltettek. — A' Túl a' Dunai Reformáta Superintendenzia pedig sok izben itt tartotta, mint Anya Ekklesiájában, a' maga Egyházi Gyűléseit, vagy Zsinatjait; mellyek között némelyek azért-is nevezetesek, mivel azokban ezen Superintendenciabeli Ekklesiák igazgatására Kánonok-is hozattattak. — Utóljára, a' Méltóságos Enyingi Török Familia, minekutánna a' Reformáta Vallást bé-

vette, több mint száz esztendőig Pápán mint örökségében, és Pápai uradalmában lakván, az itt lévő Reformáta Ekklesiát, maga-is ezen Nagy méltóságú Familia szüntelen a' Reformáta Vallást követvén, igen fényessé és virágzóvá tette; el-annyira, hogy a' Török Bálint Pápai Uradalmában volt, — és a' még most-is virágzásban lévő Reformáta Ekklesiák, az ő reformál-
tatásokat Pápának köszönik; ebből mindenki mindenfelé az a' világosság, melly itt a' Reformátzió' hajnala' fel-derülésekor leg-szebb fényben ki-tündöklött.

Mellyik esztendőben kezdődött pedig ezen illy sok tekintetekben nevezetes Ekklesiában a' Protestáns Vallás hirdettetni? — Mikor vett különösen erőt ebben a' Reformáta Vallás? — Mitsoda történeteken ment keresztül ez az Ekklesia? — és, kik voltak ebben a' Reformátziótól fogva e' mái napig a' Lelki Pásztorok? ezen, 's ezekhez hasonló Kérdésekre, könnyebben megfelelhetnénk, ha a' mi Eleink, a' Túl a' Dunai Reformáta Ekklesiákról tsak hét nyoltz árkusnyi Könyvet írtak volna valaha, — és kivált, ha Lepsényi Gergely Pápai Prédikátor 1702-dik esztendő táján ezen

Reformáta Ekklesiának, és a' Pápai Es-perestségnek három nagy Darabokból álló régi Jegyző Könyveit, avagy Protokollumait, el-nem vesztette volna. — Mind-azáltal.

Ha azon esztendőt nyomozzuk, mellyben Pápán a' *Protestáns Vallás leg-először kezdett hirdettetni*, némelly Históriai környülállásokból és bizonyságokból lehet állítani, hogy annak már 1522-dik esztendőben esméretesnek kellett itt lenni. Ugyan is a' Nagy Török Bálintnak (a) Ipa, Pem-

(a) Nagyobb világosságnak okáért méltó Török Bálint Familiájáról e' következendőket tudni: Enyingi Török Bálintnak, a' Haza' ama' nagy Hérossának, 's a' Reformáta Vallás' buzgó követőjének a' Nagy Attya volt *Török Ambrus*, 1464-ben Sopron Vármegyének Fő Ispánya. Ennek voltak két Fijai: András, és Imre. *Andrásnak* fija volt *István*, a' kinek Margit nevű Leányát, ki a' Pápai Várban születtetett, 1540-ben Nyári Lőrincz vette feleségül. — *Imrének*, a' ki már Enyingi Török Imrének írta magát, és II. Ulászló alatt Belgrádi Bán volt, Pákosi Krisztina feleségétől Miklós, és Bálint fiai maradtak. Ez az a' *Török Bálint*, a' ki Pápara a' Protestáns Vallást béhozta, és a' kirel itt sok szó van. Török

pflinger Márk, a' Budai Bíró' fija, és Szászok Grófja, 1521-től fogva, valamint maga mindenek tudtával a' Protestáns Vallást követte, úgy annak terjesztésében igen munkás volt: hihető tehát, hogy ő izelíttette - meg az Évangyéliomi Vallást Török Bálinttal-is, a' ki néki 1521-ben Ve-

Bálintnak fiai voltak *János*, és *Ferentz*; kik-is az Attyok temérdeknyi jószágán úgy osztoztak-meg, hogy a' melly Várok, és Városok Erdélyben, vagy ahoz közelebb estek, azok Jánoséi lettek; a' mellyek pedig Magyar Országban voltak, azok Ferentznek jutottak. *Ferentznek* szárnyai alatt, és akaratjával tartotta Melius Péter Superintendens, a' kit ő vitetett Debretzenbe Prédikátornak, 1567-dik eszt. Febr. 24-dik napján azt a' Papi Gyűlést XVII. Református Esperesteknek jelenlétekben, mellyben a' Helvetica Confessio Symbolikus Könyvül bévétetett. — Ország Borbála feleségétől született néki három Leánya, kik közzül 'Su'sánna Nyári Pállal lakadalmazott, és egy *István* nevű fija, a' ki 1618-ban Palatinuságra is vólt Candidálva, és a' ki-ről Mólnár Albert mint a' maga, Pathai István Superintendens pedig, az ő Leveleiben, mint a' Tudósoknak Jóltévőjéről, 's tudományok' barátjáról úgy emlékeznek. Erről leszsz oda alább többször emlékezet.

jévé lett (b) — De a' Felesége-is Török Bálintrak már akkor az Evangelika Vallásra volt taníttatva, mikor azt ő elvette; mert, ha az Attyát nem veszszük-is gondolóra, a' ki bizonyosan azt a' tudományt tsepegtette gyenge Leánya' szívébe, a' mellyet maga igaznak tartott, és mindenfelé terjesztett, — Mária Királynénak Udvari Dámája lévén, (c) annak az Evangelika Valláshoz szító Papjától Henkel Jánostól, kit a' Lötsei Lutherána Eklésia hijjában hívott-meg maga Prédikátorának, mivel ötöt Mária el-nem botosította, Evangelika Vallásnál egyebet nem tanulhatott. — Bod ~~Gyöngy~~ pedig világosan-is írja Török Bálintról, hogy ő az Évangéliomi tudomány' édefségét még Lajos alatt, a' Budai Oskolában, Grinæus Simon' tanításából kóstolta-meg; a' minek már 1523. előtt nem tsak azért kellett meg-esni, mert 1521-ben házos emberré lett, hanem azért-is, mert Grinæusnak 1523-

(b) Schmalii Adversaria Hist. in Ms. p. 39.
 — Ungrisches Magazin III. B. St. 2. p. 134. —
 Budai Lexicon III. D. old. 447 —

(c) A' leg-közvetebb citálti króknál, és helyeken

ban, minthogy a' Protestáns Vallást tanította, ki-kellet parantsolatnál fogva az Országból menni. (d) — E' mellett, Török István, Debretzeni fő Úr, és Török Bálintnak atyafia, már 1523 előtt Húszár Gál, és Radán Balás által Debretzenben a' Protestáns Vallást hirdetvén, ezért ő-is, egyéb Fő Magyar Urak-is szóban keveredtek; sőt mint Páriz Pápai írja, ő volt egygyik, a' ki ellen amaz 1523-dik esztendőbeli kemény törvény hozattatott (e) Így hát Török Bálinttal az Ipa, — Felesége, — Atyafija, — és Tanítója, a' Protestáns Vallást 1523 előtt jóval-is meg-esmértetvén, azt már 1522-ben, — ha nem elébb, a' maga Jószágaiban, nevezetesen Pápán, a' Protestáns Vallásra tért több Magnásoknak, Perényinek Drágfinak, Jak-

(d) *Gordesii Miscellanea Gröningana T. VII. p. 138. Valent. Török Dulcedinem Evangelii regnante adhuc Ludovico degustavit Budæ a Simona Grinæo.*

(e) *Lampe Hist. Reform. p. 45. Páriz Pápai Rudus Redivivumjának ugyan ő általa tett Magyar fordítása, melly Kéz írásban áll. old. 6. —*

(f) *Lampe p. 54. —*

sit Péter Özvegyének, 's másoknak szokások szerént hirdettette, és terjesztette. — De van-is erre bizonyos Históriai bizonyágunk. Mert Sátor Újhely, minden Eklésiai Irók szerént 1522-ben kezdett reformáltatni: úgy de a' Diplomatika História szerzője világosan mondja, hogy éppen abban az időben ugyan azt tselekedte Pápa Városa-is; (g) a' mit Páriz Pápai Ferentz ekképpen erősít-meg: *A' melly esztendőben reformáltatott, úgymond, Újhely, ugyan azon világosságot ugyan azon esztendőben gyűjtotta - meg Pápa Városában az Istennek ama' nagy szolgája Bálint Pap. (h)* és így, a' mi a' Protestáns Vallás' eredetét illeti: látni való, hogy az Pápán már 1522-ben közönségesen kezdett hirdettetni, és taníttatni.

A' mi pedig a' *Reformáta* (akkor Zvinglius) *Vallásnak Pápára való be-jövést,* 's annak *be-jövése idejét* illeti: úgy látszik hogy a' Zvinglius' tudománya 1526-ban már itt lábra kapott, és az ő értelmén lévőknek közönséges Isteni tiszteletbéli gya-

(g) *Hist. Dippl. p. 4.*

(h) *Rudus Rediv. p. 31.*

korlások-is vólt. Mert a' mi magát az Időt illeti : ez már ekkor meg-eshetett, mivel a' Zvinglius és Oecolampadius' tudománya úgy el-terjedt már ekkor Magyar Országban, hogy I. Ferdinánd Király ezt is, mint a' Luther tudományát, *név szerént*, egy 1527-ben Augustus 20-dikán költ parantsolatjával, kéntelen vólt meg-tiltani.

(i) — A' Pápai Reformáta Ekklésia pedig, valahányszor az ő háborgattatási közt Fel-séges Királyainkhoz fojamodott: mindannyiszor arra appellált, hogy 1526-tól fogva a' Reformáta Vallásnak szüntelen való és közönséges gyakorlása vólt Pápa Városában: (k) tehát őket sem Vég Vár sem más szín alatt nem lehet Vallásbéli szabad gyakorlásoktól meg-fosztani, mikor még akkor Vég Vár sem vólt Pápa, mikor itt már a' Reformáta Vallás közönségesen gyakoroltatott. — E' mellett, a' Pápai régi Oskolának Protokollumából bizonyos, hogy a' Pápai Reformátusoknak már 1531-ben nevezetes Oskolájok vólt:

(i) Az Ország Könyvházában találtatik ez a' Parantsolat, és Raupachnál-is —

(k) Lampe, p. 525.

sit Péter Özvegyének, 's másoknak szokások szerént hirdettette, és terjesztette. — De van-is erre bizonyos Históriai bizonyosságunk. Mert Sátor Újhely, minden Ekklesiái Irók szerént 1522-ben kezdett reformáltatni: úgy de a' *Diplomatika* História szerzője világosan mondja, hogy éppen abban az időben ugyan azt tselekedte Pápa Városa-is; (g) a' mit Páriz Pápai Ferentz ekképpen erősít-meg: *A' melly esztendőben reformáltatott, úgymond, Újhely, ugyan azon világosságot ugyan azon esztendőben gyűjtotta - meg Pápa Városában az Istennek ama' nagy szolgája Bálint Pap. (h)* és így, a' mi a' Protestáns Vallás' eredetét illeti: látni való, hogy az Pápán már 1522-ben közönségesen kezdett hirdettetni, és taníttatni.

A' mi pedig a' *Reformáta* (akkor Zvinglius) *Vallásnak Pápára való be-jövetését, 's annak be-jövése idejét* illeti: úgy látszik hogy a' Zvinglius' tudománya 1526-ban már itt lábra kapott, és az ő értelmén lévőeknek közönséges Isteni tiszteletből gy-

(g) *Hist. Dippl. p. 4.*

(h) *Rudus Rediv. p. 31.*

korlások-is vólt. Mert a' mi magát az Időt illeti : ez már ekkor meg-eshetett, mivel a' Zvinglius és Oecolampadius' tudománya úgy el-terjedt már ekkor Magyar Országban, hogy I. Ferdinánd Király ezt is, mint a' Luther tudományát, *név szerént*, egy 1527-ben Augustus 20-dikán költ parantsolatjával, kéntelen vólt meg-tiltani.

(i) — A' Pápai Reformáta Ekklésia pedig, valahányszor az ő háborgattatási közt Felséges Királyainkhoz fojamodott: mindannyiszor arra appellált, hogy 1526-tól fogva a' Reformáta Vallásnak szüntelen való és közönséges gyakorlása vólt Pápa Városában: (k) tehát őket sem Vég Vár sem más szín alatt nem lehet Vallásbéli szabad gyakorlásoktól meg-fosztani, mikor még akkor Vég Vár sem vólt Pápa, mikor itt már a' Reformáta Vallás közönségesen gyakoroltatott. — E' mellett, a' Pápai régi Oskolának Protokollumából bizonyos, hogy a' Pápai Reformátusoknak már 1531-ben nevezetes Oskolájok vólt:

(i) Az Ország Könyvházában találtatik ez a' Parantsolat, és Raupachnál-is —

(k) Lampe, p. 525.

a' mi szükségesképpen azt teszi-fel, hogy itt a' Reformáta Ekklesiának 1531 előtt jóval is meg kellett fundáltatni, hogy ekkorra kebelében alkalmas Oskola állíttathassék-fel. — Ide járúl az is, hogy Szathmár Németi, Dominikáinak Elöljáró Beszédiben, minekutánna (a' Luther' tudománya' be-jövéséről már szólván) a' Reformáta Vallás terjedéséről kezdett volna írni, Török Bálintról így szól: „1526-
 „dik esztendőben a' Mohátsi harcz után
 „az Évangyéliomi igazságra tér a' Nagy-
 „ságos Török Bálint“ Melly historiai bizonyoságnál fogva vagy azt kell állítani, hogy Török Bálint 1526-ban kezdett legelsőben az Évangyéliomi tudománnyal megismerkedni — vagy azt, hogy ekkor állott ő nyilván a' Zvinglius, Oecolampadius, és Melánkhton' értelmére. Amazt, a' fellyebb valók ellenére nem lehet állítani; és így más az az Igazság, a' mellyre ő 1526-ban tért, s' a' méllyben meg is maradt. — Külömben is Némethi Mihály, minekutánna már az Évangélika Vallás' be-jövéséről szólott, az említett 1526-dik esztendőn kezdvén, azt írja-le, hogy a' Reformáta Vallás miképpen ment

bé némelly későbbben is a' Reformáta Vallásról igen nevezetes Városokba, és Vidékekre: példánakokáért Pápára, Debretzenbe, Erdődbe, Nagy Bányára, Váradra, Munkátsba, Gyula vidékre, Patakra, Egerbe, 's az egész Egri völgyre, és a' Baranyába: és így ezen Historiai bizonyoságnál fogva, 1526-ban mutatta ki Török Bálint, hogy ő a' Reformáta Vallásnak követője. Ő lévén pedig Pápának Földes Ura, a' Reformáta Vallást ugyan ezen esztendőben Pápára is bé-plántálta, és azt Bálint nevű Papja által itt megfundálta: 's ettől az időtől fogva írják ő róla a' Magyar Írók, hogy „ a' Kálvin' tudományát nem csak maga szívta-bé, hanem „ annak mások előtt is igen buzgó pártfogója, 's elő-mozdítója völt, és azt minden jószágaiban, úgymint a' Balaton „ mellyékén, Somogy és Veszprém Vármegyékben, a' hol többnyire minden „ Várak és Faluk ötet uralták, ezenkívül Debretzenben, és Erdélyben is, Dé- „ va és Hunyad körül, igen hathatósan terjesztette; sőt 1541-ben Török fogságba esvén, és Konstantzinápolyban a' „ hét Toronyba zárattatván, a' honnan

„soha ki sem szabadult, a' fogság únal-
 „mait a' Kálvin' tudománya szerént ki-
 „dolgozott Magyar Prédikátziókkal eny-
 „hítette „ (1) — Könnyű dolog is volt
 Török Bálintnak inkább a' Zvinglius' ér-
 telmében állapotni meg, mint a' Luthe-
 rében: mert, hogy Grinæus Simon az Ūr
 Vatsorájáról azt tanította, a' mit a' Hel-
 vétziaiak, abból tetszik meg, egyebeket
 el-hallgatván, hogy ő 1524-ben Magyar
 Országból ki-űzöttetvén, 's Melanchtont e-
 lébb útjában ejtvén, egyenesen Basileába
 ment, és a' Reformátusság' ezen fészkeben
 lett Professorrá; a' mit pedig ekkor, ha
 Lutheránus lett volna, el nem nyerhetett vol-
 na, — sőt az *elsőbb* Helvetica Confessiót
 is ő írta egyik; — Grinæustól tanítatván
 tehát, mint oda fellyebb láttuk, Török
 Bálint: nem tsuda, ha ő a' Zvinglius' ér-
 telmét, vagy a' Reformáta Vallást hozta
 Pápán fojamatba. — Még az is figyelme-
 tetséget érdemel, hogy, mint a' Debre-
 tzeni Krónikákból Lampe, Veszprémi, és
 Hunyadi Ferentz Superintendens' kézírás-
 ban álló Ekklesiái Jegyzéseiben, meg-je-

(1) *Budai Lex: III. D. old. 445.*

gyezték, minekutánna Bálint Pap Pápán a' Reformátziót el-végezte, azután vitette-le ötöt Török Bálint 1531-ben Debretzennek reformálására: (m) ugyde azt a' Historiák' ellenére állítani nem lehet, hogy Debretzen 1531-ig az Évangyéliomi tudományról semmit sem tudott volna: mert Páriz Pápai szerént, 1523 előtt terjesztették azt ott Huszár Gál, és Radán Balás; és így 1531 előtt meg-kellett már Pápán a' Reformáta Vallást Bálint Papnak fundálni, hogy az Ekklesiái Históriát Irók ő róla azt irhassák, hogy akkor vitetett-le Debretzenbe, mikor már Pápán a' Reformátziót el-végezte. — Hogy pedig Bálint Pap, Pápáról Debretzenbe le-ménvén, ott egyenesen a' Reformáta Vallást tanította; onnan is világos, mert ő utánna Kálmántsehi Sánta Márton vólt a' Debretzeni Prédikátor, a' kiről minden Historiák azt hagyták emlékezetben, hogy ő mind ott, mind egyébütt tsak Reformáta Vallást hirdetett. — Sőt Dévay Bíró Má-

(m) *Veszprémi Biogr. Med. T. IV. p. 365. — Lampe p. 628.*

tyás már Kálmántsehi előtt Debretzenben meg-fordúlván, és ott, Klein és Xiländer szerént, Papságot, és Esperestséget is viselvén, a' Papi hivatalra tsupán tsak azokat vette-fel, kik az Úr' Vatsorájára nézve a' Zvinglius' értelmén voltak: (n) következésképpen az a' fundamentom, mellyet Bálint Pap Debretzenben le-tett, és a' mellyre az ő társa, és successora építettek, és tovább vittek, nem más vólt, mint a' Reformáta Vallás: és így a' Pápai Ekklesiában is, mellynek reformálása után ment-le Bálint Pap Debretzenbe, tsak Reformáta Vallást plántált és gyökereztetett meg Bálint Pap. — Adjuk mind ezekhez még azt is, hogy a' Pápa' Vidéken lévő Reformáta Ekklesiák, mellyek azon időben a' Török Bálint Uradalmához tartóztak, mind e'

(n) *Mathias Devai, als Prediger und Senior zu Dobrecin, liefs niemanden zum Predigtamte gelangen, als nur solche, die mit ihm einerlas Meynung waren. — Klein Nachrichten von den Lebonstanden und Schriften Evangelischer Prediger B II. p. 104. — Xilander in Matricula XXIV. Regalium p. 208. így ír: Mathias Devai factus post modum Dobrecinensis Pastor, primus intulit Dogma Sacramentarium in Hungariam.*

mái napig is, a' magok Reformáta Vallásra lett térítetések, Bálint Papnak tulajdonítják; mint erről egyebek közt, a' Szent Királyi és Tsefzneki Reformáta Ekklesiák Historiájában, Fodor Ferentz azon Ekklesiák' Prédikátora, egy régi Kéz írás után így írt : „ Minthogy tudva való dolog „ az, hogy ezen periferiában uralkodott, „ a' Reformátziónak szinte leg-elejekor, „ egy Török Bálint nevezetű Fő Uraság, „ a' ki bizonyos, hogy a' Pápai, Deveseri és Gesztesi Dominiumokat bírta. „ Ez a' bódog emlékezetű Úr élt egy „ Bálint Pap nevű Prédikátornak szolgáltságával, ki által Pápát, és e' tájon lévő Faluit reformálta, és azután azt elvitte Debretzennek is reformálására, az ő tanítványira bízván az itt elkezdett reformálásnak continuatióját; a' honnan következhetett az, hogy az ő Jóságiban inkább a' Helvetica Confessiót vették be; holott más szomszéd Dominiumokban, az Augustána Confessio terjedt. Ezeket így értettem Tiszt: idősbb Komáromi Pál Kéz-írásiból. “ És így, ha a' Pápa körül lévő Ekklesiákban Reformáta Vallást plántált-bé Bálint Pap; azok pe-

dig a' magok reformáltatásokat szinte a Reformátziónak kezdetére teszik : látni való , hogy a' Pápai Reformáta Ekklésia, mivel mind ezeknél elébb reformáltatott, Meg-alább is már 1526-ban fenn állott. A' minthogy mindjárt Bálint Pap után, és helyében, a' Pápai Ekklésia Dévay Biró Mátyást hívta Prédikátorának, a' kiről meg-íratott, (o) hogy Pápán a' Zvinglius, tudományát tanította (oo)

(o) *Klein Nachrichten T. II. p. 97 — 100. Mathias Dévai anfänglich hat die Evangelische Lehre rein, und lauter vorgetragen: bald darauf aber hielt er es in der Lehre von der Person Jesu, und dem heiligen Abendmahl, verloitot durch die grosse Gelindigkeit und freymüthige Denckungsart des Melanctons offenbar mit Zwingel. Diese seine Meinungen trug er zu Ofon, Pápa, Sárvár, Kaschau, und Szilágy vor, und schlauffte sich überall viele eifrige Anhänger.*

(oo) A' Zvinglius, tudománya abban különbözött a' Lutherétől, (mert egyebekben a' Mar-purgi 1529-ben tartott Colloquiumban meg-egy-gyeztek) hogy a' mint mind a' ketten tagadták az Úr Vatsorájában lévő Kenyérnek és Bornak Kristus' testévé és vérévé által változását: úgy Zvinglius nem hitte a' Kristus testének a' Sz. Je-leknek alatta, vagy felette, vagy bennck va-

Alig kezdett pedig Pápa Városában a' Reformáta Vallás hirdettetni: azonnal az egész Város a' Reformáta Vallást vette-bé, és követte-is; mint erről, ha az itt lévő Reformáta Ekklesiában szájról szájra által adott tráditziókat nem említjük-is, elég bizonytságot tesz az, hogy egész Pápa Városa, ennek Bírája, és Eskütti, ennek Földes Ura, és a' Várbeli Katonáság képében a' Vár' Vitze Kapitánya, a' Hertzegszöllösön XL Református Prédikátorok által írt Confessiának, és Kánonoknak subscribáltak, és a' Város' s magok, petsétjeikkel azt meg-erősítették: mint ezt a' Túl a' Dünai Reformátusok Superintendentziájának Kánonos Könyvében eredetikeppen láthatni. Török István u-

ló fizikus jelenlétét, a' mit Luther állított, hanem ő a' kenyeret és Bort a' Kristus testének és vérének Jeleinek tartotta lenni. Melancton is ezen tekintetben a' Helvetusok értelmén lévén, az ötet hallgató 's kedvellő Magyarok, a' milyen volt Dévai is, tőle a' Helvetusok' értelmét szívták-bé, azt hozták le, 's azt terjesztették is a' Hazában. - Lásd: *Commentatio brevis de unione Protestantium in Hungaria* p. 13. — *Lampe Synopsis Hist. Eccl.* p. 399

gyan, az akkori Földes Ura Pápának, ek-
képpen írta magát alá a' meg-nevezett
Confessiönak, és Kánonoknak, mellyek
itt Pápán 1577-ben nyomtattattak-ki:

*Stephanus Theoreök de Enningh
m. pr.*

A' Város részéről pedig ekkép-
pen:

L.S.

*Franciscus Szij Judex Papen. et
cæteri Jurati, Cives Papen. sub
Sigillò Authentico eiusdem Ci-
vittis corroborarunt.*

L.S.

A' Katonaság, Vitze Kapitánya
végezetre így írta magát alá-
ja a' Katonaság, nevében.

*Valen. Hathos Vice Capitaneus
Papen. m. pr.*

L.S.

Még 1612-ben a' Reformáta Vallást
követte egész Pápa Városa; a' mi meg-
tetszik azon meg-hívó Levélből, mellyel,
mint a' Levél-is tartja, az egész Város a'
karatjából, Pápának akkori Fő Bírája, az
egész Tanátstsal, és Esküdtekkal egygyütt,
rendes, és második Prédikátorának Ka-
nisai Pálfi Jánost meg-hívta, melly ekkép-
pen következik:

„Tisztelendő, és minékünk minden-
 „kor betsületes jó akaró Urunk! Mivel a'
 „mi Városunknak régi szokása, hogy míg-
 „len az Isten boldogabb állapotban tartot-
 „ta, és annyi sok romlás, és veszede-
 „lem alá nem vetette vólt, kiben az el-
 „múlt időkben forgott; mindenkor kö-
 „zöttünk két Prédikátor lakott, úgymint
 „illy nagy Gyülekezetben, holott egy-
 „nek felette sok, és viselhetetlen fáradt-
 „sága vagon immár; holott Isten ö Szent
 „Felsége annyi sok nyomorúságokból meg-
 „szabadított, és Gyülekezetünket meg-
 „szaporította, kinek igazgatására egy em-
 „bert elégtelennek lenni állítunk, mind
 „az igának nehézsége miatt, mind pedig
 „az ö Kegyelme szokott, és következett
 „Vénsége miatt; *mindnyájunknak* akarat-
 „jából, — mind Urunk Ö Nagyságának
 „— mind Vitézljő Rendnek, — és *mind*
 „*az egész Városnak* akaratjából, és önnön
 „magának Prédikátor Uramnak engedel-
 „méből azt végeztük, hogy keresnénk
 „valahol egy jámbor, bölts, tudós, Lel-
 „ki Tanítot, ki ennek a' Gyülekezetnek ré-
 „gálására elegendő lenne. Minekutánna,
 „hallván a' Kegyelmed betsületes hírét
 „nevét, és sokan meg-is próbáltuk; vé-

„gezénk magunkban, hogy Kegyelmedet
 „közinkbe hozzuk. Azért, ha Kegyel-
 „med nem útálja e' mi szegény Gyüleke-
 „zetünket, fizetésünket; ennyi sok szom-
 „júhozó Lelkekhez, kik az Istennek Igé-
 „jét igen szomjúhozzák, kérjük Kegyel-
 „medet, mint betsületes Urunkat, hogy
 „ez Levelünket látván jöjjön közinkbe
 „Kegyelmed, és legeltessen a' Kegyel-
 „medre bizatott Istennek drágalátos Igé-
 „jével minket. Mellyet ha Kegyelmed
 „meg-tselekszik, tudom, hogy jövendő-
 „ben meg-nem bánja Kegyelmed: mi-is
 „betsülettel, ótalommal, és tisztefséges
 „fizetéssel ajánljuk minnen magunkat. E'
 „mellé botsátottuk mi-is a' mi betsületes
 „Emberünket, kotsinkkal egyetemben, kik-
 „nek beszédekből követséginket bőveb-
 „ben meg-értheti Kegyelmed. Ezzel Is-
 „ten tartsa, és éltesse Kegyelmedet sok
 „esztendőig, minden Kegyelmed háza né-
 „pével egyetemben. Költ Pápan die 16
 „Maii 1612.

„Kegyelmednek

„jóakaró atyafiai Pápai Fő-
 „Bíró Podári István, az egész
 „Tanátstsal és Esküdtekkal e-
 „gyetemben örömet szolgáll“

Által-jövéen pedig egész Pápa Városa a' Protestáns Vallásra: nem tsak Katholikusok nem vóltak szinte ezen ideig, és ekkor-is Pápa Városában, hanem a' kik a' Reformátzió elein Lutheránusok vóltak, azok-is a' Kálvin értelmére állottak, úgy-hogy 1616-ban laktak ugyan kevés Lutheránusok Pápán, de Templomjok's közön-séges Isteni tiszteletjek, és Papjok, éppen nem vóltak. Világos ez Pathai Reform. Superintendens és Veszprémi Prédikátor-nak a' meg-nevezett esztendőben Pálfi János Pápai Református Prédikátorhoz és Esperesthez küldött leveléből, mellynek ide tartozó része ekképpen van: „Rem
 „*novam* audio, an verum sit, nescio, Au-
 „gustanorum Concionatorem quendam ru-
 „mor est ad vos fuisse nuper introductum,
 „qui illic, quibusdam veritatem obliquo
 „vultu spectantibus Sacramentum Cænæ
 „Domini administravit — privatim. —
 „Quisnam is fuerit? per quem? ad quos
 „introductus? an tecum sit collocutus?
 „ad me, si me amas perscribas diligen-
 „ter. Dat. Veszpr. Dominica quinquagesi-
 „mæ Anno 1616. Tuus sine dolo Pa-
 „thainus.“

3. Melly sok Viszontagságokkal küszködött pedig ez a' Reformátzióval egy idős, és egy végtében 226 esztendeig (bár ottan ottan erős tsapások érték is) fenn állott Reformáta Ekklésia, abból meg-lehet ítélni, hogy a' Pápai Reformátusoknak mostani Templomjok a' Reformátziótól fogva már Negyedik. Az első Templomjokban; melly a' Piatzon, és azonn a' helyen állott, hol most a' Római Katholikus Atyafiaknak szép két tornyú Templomjok ékeskedik, 1660-ig a' Nagyságos Török, és Nyári Familiák dajkázkodások alatt gyakorlották Isteni tiszteletjeket. Ekkor ezen piatz közepén épült, és nagy kőtoronnyal díszeskedő Templomjok a' Reformátusoknak, az abban lévő három Harangokkal együtt, — a' Parokhialis Ház, mellyben most-is a' Plebánus Úr lakik, az Oskola, a' Professori házok, — a' Temető, és az Ekklésia, két Malmái, mellyek mind e' mái napig Pap, és Mester Malomnak hivattatnak, mivel eleitől fogva a' Református Papok, és Oskola Tanítók fizettettek abból, Devetseri Katonáság segítségével, és Földes Uri hatalommal el-vétettetvén, az akkor itt lakott Katho-

likusoknak által-adattattak (p) mellyeket bírnak-is mind e' mái napiglan; hanem, hogy azt a' Reformátusoktól el-vett nagy, és kő kerítéses Templomot ez előtt mint egy 35 esztendővel az Egri Püspök, és Pápának Földes Ura, Gróf Eszterházy Károly el-hányatta, és hozzászában Délről Északnak, (mert a' Reformátusok régi Templomjok Napnyúgotról Napkeletre fekküdt) nagy költségű két tornyos Templomot, mellynek az Országban alig van párja, építetett, melly Tornyokban, most-is meg-van a' Reformátusoktól el-vett nagyobb Harang, melly - is nagyságára nézve most a' második. Az említett Templom' elvétele alkalmatosságával történt, hogy a' Református Deákok között némelleyek a' Toronyba fel-mentek, a' kik között egygyet, Vratarits nevű Devetseri Hád-nagy a' toronyból le - vetett. Ugyan ekkor, és az ezen történetet meg-előző holdnapokban, (észre vévén némelley még Nemes embereknek-is sanyargattatásokból az

(p) Az ekkor esett dolgokról lásd: *Hist. Dippl. de Statu Rel. Evangelicæ in Hungaria Appendix pag. III — 113*

el-következő veszedelmet) többen hatszáz Református mester-embereknél és Katonáknál Pápát ide hagyták, mások pedig csak egy bottal botosítottak-el innen (q).

El-vétettetvén ekképpen a' Reformátusoknak leg első Templomjok, és Parokhialis házok; másokat építettek a' magok Nemes fundusokra, nevezetesen ott, a' mint a' Piatz felől, a' Plebánia ház mellett, a' kis közön, a' régi vólt Tó felé, mellynek helyén a' bölts Földes Uraság szorgalmatofsága után már ma kertek vagynak, le-mennek, éppen azonn a' helyen, a' hol most az újj Mészárszékek feküsznek, építettek egy emeletre Parochiális Házokat egy fedél alatt öszve ragasztva, mellyekben két Prédikátorok laktak. Ezen Parochiális házokkal által ellenben fel szélről, csak a' mostani kis köz lévén köztök, ott, a' hol most a' Plebániához tartozó Istáló vagyon, építettek egy Kö Templomot Toronnyal edjütt. A' mellett annak tü szomszédjában mindjárt a' Tó felé, egy Oskolát egy emeletre,

(q) *Hist. Dippl. a' tizált helyen.*

mellynek közepén volt egy terebélyes Szederj fa, melly a' Pápai régi Collegium' petsétjére, mint ennek tzmere, fel-metszett. Ebben az Épületben volt egy nagy Auditorium, Togátus Deákoknak való öt tágas szobák, a' tanuló ifjaknak hét Classisai, vagy is tanuló különös szobái, egy közönséges Könyvesház, a' Professornak egy szobája, konyhája, és a' felső emeletben egy Museuma, Kántornak is egy különös szobája.

Ezen Épületekben békességesen gyakoroltatott a' Reformátusoknak közönséges Isteni tiszteletjek, egész 1718-dik esztendeig, a' mikor VI Károly Felséges Királyunk eleiben, a' Pápai Reformátusok Isteni tiszteletbéli szabad gyakorlásokról olly elő terjesztés tétettetett, hogy az tsak azért engedtetett meg Pápán, mivel Pápa Vég Vár volt; és benne Confinarius vagy Vég Várbeli katonák laktak; végek lévén tehát a' Vég Vároknak, és a' Vég Várbéli katonaságnak: a' Református Isteni tisztelet gyakorlásának is végének kell lenni. Ezen elől terjesztésre tett Felséges Rendelés szerént, a' Templomot, Parokhiákat, és Oskolát, kultsaikkal ed-

gyütt által kellett adni Méltóságos Grof Eszterházi Jósefnek és Ferentznek, mint Pápának akkori Földes Urainak; de a' Pápai Reformátusok annyi időt kérvén a' Vármegyétől engedtetni, míg ez eránt a' Felsőég eleibe egy esedező levelekkel folyamodhatnak; be-nyújtott instantiájokra, mellyben meg-mutatták, hogy elébb volt Pápán a' Reformáta Vallás gyakorlása, mint ez Vég Vár kezdett lenni, a' Felsőéges Cancellaria 1719-ben azt felelte, hogy míg ezen dologban végső ítélet hozódna, meg-engedheti a' Vármegye, hogy a' Pápaiaknak privatum exercitiumjok legyen, és a' Templomon kívül valami magános helyen, de idegeneket magok közzé nem botsátván, öszve gyűlhetnek: *Interea vero* (ezek a' Parantsolat szavai) *privatum Religionis exercitium extra Oratoriam, et sine concursu extraneorum, ipsis Papsibus simul conuenturis admittere possunt eadem Dominationes Vestrae.* Ettől fogva a' Pápaiak a' magok Nemes Curiájokon, és azon a' Hellyen, hol a' Reformátusoknak mostani Templomjok áll, fedeles Színdben vitték végben a' magok Isteni tiszteletjeket, pusztán állván az ő kö Templom-

jok; azonban a' Parokhiális és Oskola házoknak birtokokban meg-maradtak, tsupán az Isteni tisztelet' helye változott-meg.

Hogy pedig a' Pápai Reformáta Eklésia az Isteni tiszteletnek közönséges gyakorlását vissza nyerhesse: ezért több ízbeli esedező Levelét nyújtotta-bé a' kegyelmes Felsőnek; a' ki a' Pápaiaknak dolgát elsőben a' Ministerialis Conferentián vizsgálta-meg, itt minémű Végzés hozódott, lehet Lämpénál látni (r) Utóbb a' Pesti Commisiónak-is belé kellett ebbe tekinteni, 's ennek kedvező ítéletéből a' Pápai Reformátusok, (kiknek minden dolgaikat ekkor ama Reform. Vallásnak nagy védelme, és a' Pápai Reformáta Eklésiának fő Jóltévője, Kenessei István Királyi Tanácsos kormányozta) az ő régi kö Templomjok, Parokhiájok, és Oskoláik birtokában meg-maradtak, a' Királyi engedelemnek, melly 1730-ban költ, ezen szavai szerént: „*Exercitium quippe Confessionis ipsorum ante, et sub initium Pesthensis Commissionis præhabitu, via instituti antelati processus, tolli et abrogari*

(r) *Hist. Eccl. p. 525 — 528.*

nequiret, de azon régi kő Templomjokban csak ugyan nem járhattak: minekokáért ott csak a' Deákság gabonája lisztje és kenyere tartattatott. — 1749-ben az azon Fundusok felett való Instantziák által egymás ellen folytatott vizszájkodás újra elkezdődött, mellyeken a' Reformátusoknak, Templomjok, Parokhiaik, 's Oskolájok vólt; és mivel az-is állítatott, hogy a' fellyebb-is már említett 1718-dik esztendőbeli Királyi Rendelés mind eddig-is betölthetetlenül áll: tehát a' Templom, Parochiak, és Oskolák, és az egész Vallásbeli gyakorlás egy Királyi parantsolatnál fogva 1752-ben Majus 12-dik napján éppen Áldozó Tsötörököt megelőző Szerdán délelőtt tizen egy, és tizenkét óra között el-vétettettek: a' mint ezt az akkori Pápai Plébánus Galgótzai Ferentz, a' Reformátusoknak ekkor el-vett, de 1806-dik Eszt. eredeti valóságában a' Felséges Királyi Hellytartó Tanáts által vizsza-adattatni parantsolt, Matrikulájában, tulajdonkezevel tett írásbeli jegyzésével ekképpen hágyott emlékezetben: „Anno Domini 1752 die 12 Mensis Maii Matricula presens, secundum Clementissimum Sa-

„ cratissimæ Suæ Majestatis mandatum,
 „ Ecclesiæ Romano - Catholicæ Parochiali
 „ Papensi per I. Magistratum Comitaten-
 „ sem assignata est, qua etiam publicum
 „ exercitium hæreticorum funditus eradi-
 „ catum mansit, amandatis omnibus Mi-
 „ nistris, occupatis et executioni mancipa-
 „ tis eorundem Scholis, Oratoriis et do-
 „ mibus, et in omnibus mihi Francisco
 „ Galgótzi, qua Oppidi huius Parocho sub-
 „ jecti sunt.“ Vévén ugyan-is Tekintetes
 Veszprém Vármegyének akkori Fő Ispán-
 ja, és Veszprémi Püspök Biró Márton,
 a' Galgótzi által említett Királyi Parantsolatot, Majus 12-dikére Generális Gyü-
 lést hirdetett Pápára, mellyet itt a' Vár-
 ban tartatván, oda a' Református nagy
 számú Pápai Nemesség-is, semmit a' do-
 logban nem tudván bé-ment; a' hol mi-
 nekutánna a' Királyi parantsolat fel-olvas-
 tatott, azonnal az első All-Ispányon ki-
 vül, két Tábla Bírák, az első Fő Jegyző,
 egy Fő Bíró, és egy Esküdt, Vármegye
 Katonákkal a Királyi parantsolat végre
 hajtására, senki ezeken kívül a' Várból
 ki-nem botsáttatván, ki-küldettek, a' kik
 a' Királyi parantsolatot kezekben tartván

az akkori Református Prédikátorokat, Tor-
kos Jakab Superintendenst, és Komáromi
Pált, kinek asztaláról vitettetett-el a' Ma-
trikula, és a' Professort, Kun Jánost, 's
az egész Deákságot, a' Parokhiákról 's Os-
kolákból ki-parantsolták, és a' kultsokat
kezekhez adattatni kívánták; 's így a' Re-
formáta Vallás szerént való Isteni tisztelet-
béli gyakorlásnak, melly itt egy végtiben
kétszáz huszon hat esztendeig állott fenn,
vége lett; a' mit követett a' nagy számú
tanuló Ifjúságnak széllyel oszlása, és né-
melly tehetősebb Familiáknak 's Földes
Uraknak (minéműek voltak az Oroszi,
Sári, Sós, Nemes, Kováts Familiák) Pá-
páról, mas egyéb jószágaikba való el-
költözése.

4.) Ezen siralmas eset után, a' Pápán meg-
maradt Reformátusok, Felséges Mária The-
resia Királynénkhöz folyamodtak azonn e-
sedezven, hogy Pápa Városa' kapuján ki-
vül, az alsó Majorokban, a' hol nyugosz-
nak azon ö Vitéz Eleiknek tsontjaik, a'
kik a' Keresztyénség mellett vért ontottak,
szabad légyen nékik magok költségén szer-
zendő nemes funduson Templomot és Os-
kolát építeni, 's az ö közönséges Isteni
tisz

tiszteletjeket gyakorolni ; — ha pedig ez Pápa' határjában meg-nem engedődhetnék; méltóztassa kegyelmesen meg-engedni, hogy Adász Tevelen, melly Pápához egy órai föld, vagy új Templomot építhesse- nek magoknak, vagy az akkorit meg-na- gyobbíthassák, és Oskolát tarthassanak, keresztelőt, házasságra öszveesküdteten- dőket 's a' t. meg-adván a' Pápai akkori Parokhusnak a' Stolát, oda ki-vihessenek. Ebben a' Teveli akkori Ref. Prédikátor Ferentzi János nem egygyezett-meg; mivel tartott tőle, hogy el-esik az Ekklesiájától, a' Pápaiak a' magok Papjokat vivén oda. A' Kegyelmes Felség azonban méltózta- tott meg-engedni, hogyha a' Teveli Tem- plom kitsiny, azt azonn a' helyen meg- bővíthessék a' Pápaiak, avagy egészen ú- jat építhessenek kőből, torony, és bolt haj- tás nélkül. Oskolát-is tarthatnak, egész a' Grammatikáig, oda kereszteltetni, esküd- tetni, és temetni ki-járhatnak, le-téven e- lébb a' stolát a' Pápai Parokhusnak. Ha pedig a' Pápaiak meg-mntatják, hogy má- sodik Prédikátor-is szükséges Tevelre; sza- bad lesz az eránt a' Felséghez folyamodni. A' melly Épületek és Fundusok pedig a'

Pápaiaktól el-vétettek, és a' Grófnak által adattak, betsültessenek-meg, és azoknak arra nékik le-tézetik; a' melly betsű 1753-ban meg-is esett, de a' fellyebb említett ahkori kö Templom tornyostól egygyütt már ekkor széllyel hányatván betsűbe sem mehetett. A' Parokhiális házak pedig, az Oskolák, és Professor' háza, mind öszve 2825 forintra, és 22 pénzekre betsültettek; de a' melly Summát az Ekklesia nem elébb, mint 1785-dik esztendőben, és a' Jó'sef Tsászár' parantsolatjából vett kezéhez, midőn már az új Templomot, és Parokhiális Házat 's Oskolákat építtetni akarta. A' közelebb említett Templom' és torony' köveiből, a' régi Temetőn, éppen azonn a' helyen, a' hol a' Pápai Reformátusoknak deszkából, fa zsindelre, két záros ajtóra, prédikáló Kathedrával, ülő székekkel fel-készültt, 's a' végre épített Színek volt, hogy a' Halotti Prédikátziók abban tartassanak, építetett a' Szent Anna tiszteletére egy Templom, melly ma-is azon Temető' felső szélén fenn áll; tsak az a' külömbbség, hogy a' Reformátusoknak ezen Színek, vagy tzinteriumjok szél hosszában volt építve,

a' mostani Templom pedig Napkeletről napnyúgotra épült.

Tevelre tétetvén tehát által, Felséges Mária Therésia Királyné Afzszonyunknak 1753-dik Eszt. Julius 9-dikén költt Rendeléséből, a' Pápai Reformátusoknak közönséges Isteni tiszteletbéli gyakorlások, mivel a' régi Teveli Templomban, a' két heységbéli nép el-nem fért; mert az már az oda valóknak - is szük vólt: ennek tehát a' hoszszát szélelségébe vévén, úgy építették ide a' Pápai Reformátusok, azt a' nagy kö Templomot, tserép zsindelre, melly most-is fenn áll, a' melly többbe került nékik tsak kész pénzben közel öt ezer forintnál. Egy Harangjokat is ide vitték ki a' Pápaiak, melly Tevelen leg-nagyobb, és mái napig-is ott vagon. Vettek egy Cürialis nemes Fundust-is a' Pápaiak, a' Parochialis háznak felső szomszédjában, a' Hajdán Familiától; mellyre a' magok Oskolájokat íépítették, a' mellybe, Nagy Mihály nevű Preceptort, a' ki a' régi, és el-vett Pápai Oskolában Syntaxist tanított, Oskola Tanítónak bé-állították, a' ki ott harmintz-két esztendeig tanított nagy haszonnal; mellyet tekintetbe vévén az Ek-

klésia, minekutánna a' Vallásbéli gyakorlás Pápára nézve újra meg-engedtetett, ezen Nagy Mihály nevű Præceptort az új Pápai Oskolába be-hozta, a' hol egész holtáig tanított.

Meg-halálozván pedig Mária Theresia, az Országlás a' nagy emlékezetű II-dik Jó'sefre ment által; a' ki alatt, az egész Országban, a' Vallást illető dolgok jobbra fordúlván, ugyan ő általa, a' Pápai Reformátusoknak - is meg-engedtetett, a' Vallásnak szabad gyakorlása, Templomnak, Oskoláknak, és Parokhiának építése. A' Pápai Ref. Ekklésia ugyan-is Bétsbe, fel-küldött Követei által 1782-ben. Feb. 26-dik napján, magának a' Felségnek kezeibe adott Könyörgő Levelében, azonn esedezett, hogy a' közönséges Isteni tiszteletbéli gyakorlást, és azon Oskoláknak tartását, engedné-meg a' Felség, mellyek ezen Ekklésia' kebelében, a' közönséges Gymnasiumi rangnál fellyebb emeltetve virágoztak, és hogy az ő régi, és 1752-dikben el-vett Fundusaik, és Épületjeik, nekik adattassanak-vizslya. A' kegyelmes Felség, a' Pápai Reformátusok dolgát, Deputátzió által-is meg-vi'sgáltatván, midőn

az úgy találta volna, hogy a' Templomnak építésére négy ezer, a' Papok' és Oskolai Tanítók' tartására húsz ezer forintja készen van ezen Ekklesiának, melly abban az időben nagy Summa vólt, e' mellett, az 1752-ben el-vett Épületekért a' Felséges Kamaránál, ugyan ezen Ekklesiának, két ezer nyóltz-száz huszon öt forintokból, és huszon-két pénzezből álló Capitálisá vólna le-téve, annak 1753-dik Esztendőtől négy pro centum járó esztendei interesével együtt; 's ezek felett, a' Pápai Református Nemesség-is, mellyből áll ezen Ekklesiának nagy része, önként való szép ajánlásokat tett vólna: a' kért Oskoláknak tartását, 's a' Vallás szabad, de privát gyakorlását, e' következendő Parantsolatnál fogva méltóztatta a' Felség meg-engedni: *Josephus II-dus &c. Reverendissimi &c. Advolutum demisse fidelitatum Vestrarum sub die 10 elapsi mensis Februarii Nro 8807. huc factæ Repræsentationi Protocollum Commissionis Religionis, circa instantiam Helveticæ Confessionis addictorum Oppidi Pápa, Comitatus Vesprimicis adjacentis incolarum pro benigne sibi admittendo publico Religionis suæ exercitio*

recurrentium, confectum, clementer accipientes, invicem Publici, Privatum iisdem Religionis exercitium, cum Scholis concedendum, ac insuper Summam aestimationalem in 2825 fl. 22 denariis defixam, -- restituendam, -- clementer resolvimus &c. &c. Datum Viennæ Austriæ die 29 Martii 1783. Josephus m. pr.

*Comes Franciscus Eszterházy. m. pr.
Josephus Brunczvik. m. pr.*

5. Ezen kegyelmes Királyi engedelem, Veszprémben a' Tek. Nemes Vármegye Gyűlésén fel-olvastatván, és azon idő közben, az a' régi Imádságos hely, hol a' magános Isteni tisztelet tartatott, mellynek helyén a' mostani Templom fekszik, ki-tisztíttatván; Majus holnapnak 2-dik napján 1783-dik esztendőben, el-kezdődött Pápán az Isteni tisztelet, mindjárt két Prédikátort hozván az Ekklésia, úgymint, Tiszteletes Zsoldos János, és Torkos Jakab Urakat, kik az ő leg-első Prédikátziójakat tartották, az idegen helyekről-is ösve-gyült-nagy sokaságnak örömei között, és a' Pápai Református nép' meg-vigasztaltatására, azon Imádságos helyen, melly-

ről oda fellyebb már szóllottunk, melly egy Felső forma épület volt, mellynek egyik része fel-szélről fa zsindellel, másik része pedig al-szélről, a' régi forma szerént, náddal volt bé-fedve, mellybe, mivel ama' háborgós időkben, és most-is, míg a' mostani Templom el-készült, imádkozás végett járt a' Pápai Ekklesia, *harmadik* Templomának lehet ezt tartani a' Pápai Ekklesiának. Itt kevés ideig gyakoroltatott az Isteni tisztelet; mert az Ekklesia ezen Curialis fundusra akarván a' maga új Templomát építeni, ezt oda hagyta, széllyel szedette, és az Alsó Majorokban, az úgy nevezett Öreg-Útszán, Nemes Baranyai Ferentz Háza' végiben, másként, Nemes Sári Familia Curialis Fundusán volt Épületben gyakoroltatott az Isteni tisztelet; a' két Prédikátorok-is ugyan ezen Curialis Nemes Udvarban Baranyai Ferentz' két szobáiban laktak mind addig, míg Isten segedelmével a' mostani, és a' Reformátziótól fogva már *negyedik* Temploma építését, mellyet a' Királyi rendelés szerént torony, és harangok nélkül, és nem útsza mentiben kellett építeni, az Ekklesia egészen el-végezte: a' midőn a'

két Prédikátorok, a' Templom udvarán, és Nemes Curian épültt egy emeletű és rendes Parokhialis házakba mentek lakni; mellyekben van az Ekklesiának egy Consistoriális szobája, és az Arkhivumais; alól pedig a' Leányok' Oskolája, és azok' Tanítójának háza, a' ki egyszer'smind Kántori Hivatalt-is visel.

Mindjárt az Isteni tisztelet' el-kezdtekor, bé-hozta, mint oda fellyebb-is említetettük, Tevelről a' Pápai Ekklesia, a maga igen kedves Oskola Mesterét Nagy Mihályt, a' ki, Iklódi Jó'sef Præceptorával kezdett leg-elsöben a' hamvaiból feléledt Pápai Ekklesia' Oskolájában tanítani. Meg-építvén pedig az Ekklesia a' maga Gymnasiumát egy emeletre, az úgy nevezett 'Sidó útszában, azon Nemes Curialis Funduson, mellyet a' Nemes Torkos Familiától, tulajdon maga pénzén vett-meg az Ekklesia, mellyben vóltak, és vagnak most-is, a' Professornak szobái, és minden Classisok, egész a' Logikáig: leg-elsö Professornak, a' ki Rhetorikát, Poésist, és Logikát tanított, a' Pápai Ekklesia által hivattatott, és hozattatott Járdánházi Gábor 1785-ben Majus' 27-dik nap-

ján; a' kinek helyébe azon Pápai Ekklesia által hívattatott Tseppán János, és ennek helyébe 1790-ben Márton István. Meg-szaporodván pedig a' Tanulók, kik között a' Nagyobbaknak Márton István Philosophiát, és más nagyobb tudományokat-is tanított; annak Collegául a' Pápai Ekklesia által hívattatott Látzai Jó'sef, mindketten Akademiások. Utóljára pedig, mind a' négy Fő Tiszteletű Superintendenziaák ítéletéből, a' Collegiumi nevet-is megérdemelvén már újra a' Pápai Oskola; a' Theológiának-is, és az azzal öszvekött Papi tudományoknak különös Professora hozattatott, meg-híván ezen Kathedrara, a' Főtiszteletű Túl a' Dunai Superintendenzia, és a' Pápai Ekklesia, a' Göttingai Akademiából, és 1801-ben Junius 5-dikén hivatalába-is bé-állítván, Tóth Ferentzet. Látzai Jó'sef pedig, a' Históriának, Physikának, Deák 's Görög Literaturának Professora, Papságra innen el-menvén, ezen tudományokra Mokri Benjámint hívattatott, a' Főtiszteletű Superintendenzia által, a' Jénai Akademiából, és hivatalába a' Főtiszteletű Superintendenzia és a' Pápai Ekklesia által bé-is állítatott.

Hogy pedig az Ekklésia a' Tanulókra nézve annál könnyebbé tehesse a' tanulást; mindjárt az Oskola' fel-állása után, tizen-öt Alumnusoknak tartását vállalta magára, kik a' Poéták, Rhetorok, és Logikusok között neveztetnek-ki, és az általa is, öt Inasaikkal együtt tartattatnak. — A' Tanítókat a' mi illeti: a' Collegiumban lévő, és a' Pápai Ekklésia' költségén építetett Professoralis lakó házon kívül, minden Esztendőben egyik Professornak szállás pénzben most 120, Esztendei fizetésében 300 forintokat, — a' Classisbéli Præceptoroknak pedig tartást, — és ezenkívül a' Logikusok Præceptorának ugyan 50, — a' Poétákénak 40, — a' Syntaxis-tákénak 30, — a' Grammatistákénak, és Conjugistákénak 30, — végre, a' Declinistákénak és Elementáriusokénak 36 Rh. forintokat ad rendes fizetésül Esztendőnként, ugyan ezen Pápai Ref. Szent Ekklésia. Mikor pedig a' mostani három emeletre építetett Collegium építését az Ekklésia 1793-ban meghatározta, az Ekklésiának egy Gyűlésében végeztetett, hogy a' Debretzen Városánál lévő két ezer forintból álló Capitális az Ekklésiának fel,

vétettessék, és az Oskolának költsönöz-
tessék, 's ezen pénzen fogott hozzá az
Ekklésia a' Pápai Collegium' építéséhez,
mellyet más Jóltévőknek-is segedelmek
által azon állapotra vitt, mellyben most
vagyon. (s)

Kik voltak pedig azon négy Templomok-
ban, mellyekről már ide fellyebb szól-
lottunk, a' Reformátziótól fogva a' *Pápai
Reformátusoknak Prédikátorai*: azok-
nak Neveik, 's rólok való emlékezetes
dolgok, a' mennyire azokat a' Régiség'
omladéki alól ki-lehetett ázni, így kö-
vetkeznek:

1522-dik esztendőől fogava, 1531-ig,
Bálint Pop volt a' Pápai Reformáta Ek-
klésia Prédikátora; úgymint, a' ki által
itt, és Pápa' vidékén, de még Debretzen
Városában-is, a' Reformáta Vallás meg-fun-
dáltatott. Mi volt ennek a' vezeték ne-
ve, nem tudatik; valamint a' sem, ha
úgy hozta-é ötet ide másunnán Török Bá-

(s) A' Pápai régi és mostani Oskolának His-
tóriáját, a' Protestáns nagyobb Oskolák' Histó-
riájában akarom meg-írni.

lint, vagy pedig az itt vólt Katholika Eklésiának Plébánusa lévén, mint ez ekkor számtalan helyeken meg-esett, azzal együtt jött által a' Reformáta Vallásra. A' bizonyos, hogy el-vegezvén ő itt a' Reformátziót, Nagyságos Török Bálint által, Debretzenbe, melly az ő tulajdona vólt, vitetett-le, a' hol a' Város' Plébánusa, több napokig a' Városból el-távozván, Török Bálint, ezen ő udvari Papjával egygyet papoltatott a' Sz. András' Templo-mában: a' ki ekkor az *Utolsó Ítéletről* prédikálván, olly kedvességet nyert, hogy az Elöljárók, a' Török Bálint' Kastélyában (melly a' mostani Város Háza vólt) tartózkodó Bálint Papot, a' nép nevében is a' felől meg-kérték, hogy a' jövő Vasárnap'-is prédikálna nekik; a' ki ezt teljesítette-is, tartván egy nevezetes Prédikátziót a' *Jésus Kristusról*, mint egyetlen egy *Közbenjáróról*, melly után az egész Város, tudván ez már ez előtt-is sokat az Evangéliomi Tudományról, a' Római Eklésiától végképpen el-szakadt.

1531 után *Dévai Bíró Mátyás* tanította a' Pápai Ref. Gyülekezetet, a' ki midön Budán a' Romai Katholika Vallás-

sal ellenkezőleg tanítana, ott tömlöttbe vettetett: de onnan ki-szabadulván, 1531 után lett a' Pápai Reformátusok' Prédikátora. Dévai ugyan-is Erdélyből, Déváról a' Török Bálint jószágából való fi lévén, Pápára, mint a' Török Bálint' jószágába, és Török Bálinthoz mint Földes Urához úgy jött, ki által Dévai (mint a' kit ő, ha nem a' Budai Oskolában-is, a' hol Dévai-is tanult, leg-alább Déván olyannak esmert-meg lenni, a' ki ő véle együtt a' Zvinglius' és Melankthon' értelmén van) Pápán Bálint Pap' helyébe Prédikátorrá tétetett. Innen ment Dévai Sárvarra, és a' Balaton mellyéki Refor. Ekklesiák' tanítására: a' minthogy a' Kádártai Reformáta Ekklesia' Matrikulájában ő róla, mint *Mátyás Papról*, és a' körül belől lévő Ekklesiáknak más-fél esztendeig volt Tanítójokról, még ma-is van emlékezet. — Dévai Pápán nem soká lakott; mivel 1531-től fogva. 1534-ig Sárvári Prédikátor-is volt; a' honnan 1533-ban Bebeck Imrének Székes Fehérvári Prépostnak, mint jóltévőjének, és pártfogójának írt egy Levelet. 1536-ban újra fel-ment Vittembergába Melanchtonhoz, a' kinek

az Úr' Vatsorájáról való értelmét ide-haza hirdette, el-hordozván ezen Évangéliomi Reformáta Vallásnak lámpását a' Reformátzió' hajnalában mindenütt egész Magyar Országban. Meg-hívattatott a' Kassai Tanáts által is Prédikátornak, és mint már oda fellyebb-is említettük, Debretzenben ugyan tsak a' Török Bálint jószágában, és a' Drágfi bírtokiban Erdődön, Óvárrott, Tsengerben, és más vidékeken a' Reformáta Vallást olly nagy buzgósággal és tüzzel tanította, hogy ezért ötet Magyar Luthernek nevezték. — Dévai után kik lettek légyen a' Pápai Ref. Ekklesiá' Prédikátori egész

1568-ig nem lehet ki-nyomozni: ekkor hozattatott ide Óvárrol Moson Vármegyéből *Huszár Gál*, a' kit, az akkori mód szerént, tsak kereszt nevekről neveztetvén el a' Papok, *Gál Papnak* hívtak. Ő már 1557-ben Óvári Prédikátor vólt, a' Debretzeni Reformáta Ekklesiából vitéttvén ezen fényes Reformáta Ekklesiába. A' meg-nevezett esztendőben írt Bullingerhez egy Levelet, mellyben, mivel a' Liturgia eránt írt, a' mellynek bé-hozása Püspöki auctoritásnál fogva lehetett

meg: úgy lehet vélekedni, hogy ő már 1557-ben a' Felső Duna mellyéki, vagy Mátyus földi Superintendenzianak Református Püspöke lehetett. A' bizonyos, hogy 1568-ban a' vólt, és akkor Pápára hozattatván, ezen Túl a' Dunai Református Superintendenzianak-is Püspökjévé lett, és az ide való Püspököknek Laistromában leg-elsőnek tétetik: jóllehet igen hihető dolog, hogy az ő előtte itt lakott Prédikátor-is Superintendens lehetett; mert már ekkor mindenfelé az egész Országban vóltak rendes Superintendensek: ki-gondolhatná hát, hogy tsak a' Túl a' Dunai rész lett volna a' nélkül? annyival inkább, mivel a' Méltóságos Török, Grof Battyáni, és Szétsi Familiáknak, mellyek magok-is Reformátusok vóltak, szélesen kiterjedő Túl a' Dunai Uradalmaikban; számtalan sok Református Ekklesiák vóltauak?

Húszár Gál állított-fel Pápán egy Könyvnyomtató műhelyt, melly itt még 1632-ben-is fenn-állott, lakván az akkori Könyvnyomtató, azon egyik Parokhialis Ház' egyik részében, mellyben az előtt Pathai, és Pálfi nevű Prédikátorok laktak; jóllehet Páriz Pápai Ferentz, Török Balint-

nak tulajdoníja ezen Könyvnyomtató Műhelynek fel-állítását, így szólván a' Magyar Könyvnyomtató Műhelyekről írt Könyvében:

- „ Magyar Ország ebben szenved még nagy tsorbát,
- „ Po'son orvoslá-meg elsöben ez hibát;
- „ Török Bálint rá szerzé Pápa Városát
- „ Meg-mutatá Ő Nagyságos Uri voltát (t)

Ezen Pápai Könyvnyomtató Műhely' Históriajáról lehet bővebben látni a' *Túl a' Dunai Püspökök' Élete'* le-írásában. (u) — Húszár Gál készítette ama' szép Enekünket, melly így kezdődik: *Könyörögjünk az Istennek Szent Lelkének.* — Ugyan ő, még Óvári Prédikátor korában, és 1558-ban adott-ki az oda való Könyvnyomtató Műhelyben Prédikátziókat. — Pápai Prédikátor korában pedig, írt egy *Katekhismust*, mellyet a' Túl a' Dunai Reformátusok' Superintendentziájában vólt Oskolákban, a kissebb gyermekek tanúltak; de a' melly munkájáról Húszár Gálnak, sem Bod az ő Athenássában, sem Horányi, az ő Magyar Országgi Tüdósokrólt írt Könyvében nem

(t) *Erdélyi Feniks.* old 16.

(u) *Húszár Gál élete.*

emlékeznek, és talán nem-is találtatható ez már sohol-is az Országban, jöllehet, hogy vólt néki illy munkája, arról Pálfi János Superintendensünk, az ő általa Pápán 1630-ban hozott Kánonoknak VII. Részének II. Tzikkelyében ekképpen tesz bizonytságot: „In una quaque Schola, Studiosis quidem Palatinatus, pueris majoribus Siderii Hungarica, minoribus autem Galli Huszár Catechesis inculcator.” Veszprémi azt írja Huzzárról, hogy 1577. táján lett Pápai Prédikátorrá: de mint lejjebb meg-látjuk, már ekkor az ő fia Huzár Dávid vólt a' Pápai Prédikátor. — Ugyan ő állítja, hogy Huzár Gál Pápai Prédikátor és Püspök Elölülése alatt készíttetek 1576-ban XL Református Prédikátorok által, a' Hertzegszőlösi Kánonok: de ez is azért nem be-vehető állítás; mivel Huzár Gál, az ezen Zsinatban jelen vólt Prédikátoroknak laitsromában, egyáltaljában nem említetik, a' kiről pedig mint Püspökről és Elölülöről, nem hallgatnának az Írók, mikor az ott jelen vólt közönséges Prédikátoroknak neveik is együl egyig, mint ezt Lámpénál láthatni, fel-jegyeztettek. De világosan-is mondatik, a' neve-

zett Kánonok' titulussában, hogy azoknak a' *Baranyai Atyafiak* írták alá neveiket (x) Húszár Gál pedig más Superintendentziából való ember volt, — de ennek bővebb meg-vi'sgálását a' *Túl a' Dunai Püspökök életében*, nevezetesen a' Húszár Gál, életében lehet látni. Mind Bod, mind Horányi, Hazánk nevezetes Tüdóssai azt írják, hogy Húszár Gál Pápai Prédikátor korában nyomtattatta-ki 1577-ben a' Hertzegszölösi Kánonokat: de ezen Kánonok Előljáró Beszédéből világos, hogy,

1577-ben *Húszár Dávid* volt már a' Pápai Prédikátor, nem pedig Húszár Gál, a' ki már ekkor meg-halálozott; mint ezt Húszár Dávid, ezen Kánonokat Skaritzai Máténak a' Rätzkevi Prédikátornak ajánlván, annak meg-szóllításában ekképpen teszi-ki; „Doctissimo ac pio viro Domi-
„no Mathæo Scarizæo Kevino Evangelii
„Jesu Christi Preconi fidelissimo, *Dávid*
„*Húszár* Pannonius *Pastor Ecclesiæ Pa-*
„*ensis* omnem felicitatem - precatur “ --
Ez a' Húszár Dávid fordította Pápai Pré-

(x) *Articuli, quibus Universitas Fratrum in Barovia subscripsit.*

dikátor korában, leg-elsőben Magyar nyelvre, a' Heidelbergai Katekhismust, mellyet 1577-ben Bőjt elő hónap 13 dikán Pápan ki-is nyomtattatott, melly kiadásból egy exemplárral bír a' Pápai Reformátum Collegium Könyvesháza: a' mit azért kell meg-emplíteni, mivel ezen nagy ritkasággal Magyar Országban talán tsupán csak ez a' Könyvesház bír; vagy ha csak ugyan bírna ezzel valaki, kérem, annak Elöljáró Beszédét, melly hét levélből áll, a' Pápai Collegium' Könyvesháza' számára le-írva meg-küldeni méltóztasson. Mivel pedig ezen fordítás ellen, az a' ki-fogás tétetett, hogy Szala Vármegyei Magyarországgal volna fordítva; Szárasi Ferentz Debretzeni Prédikátor korában, újonnan Magyarra fordította, és ugyan ott 1604-ben ki-is adta. — Ezen Katekhismusnak Pápai kiadásából az-is világos, hogy nem helyesen állították a' Debretzeni Professorok, a' Palatináta Katekhe-sis' Apologiájában, mellyet azon Tűdősök 1757-ben írtak, mintha a' mi Heidelbergai Katekhismusunk 1584-ben fordítottatott volna leg-elsőben, és Szárasi által, Magyar nyelvre; de a' miről való bővebb vi'sgálódást a' *Túl a' Dix-*

nai Püspökök Kletében, nevezetesen a' Huszár Gáléban láthatni.

1592-ben *Pathai István* Pápai fi, volt már a' Prédikátor; a' mi abból bizonyos, mivel ő a' Sákramentomokról egy Könyvet írván, és azt a' Nagyságos Török Istvánnak ajánlván 1592-ben illy titulus alatt: *A' Sákramentomokról közönségesen, Pathai István Pápai Prédikátor által*, ki nyomtattatott, a' mellyre Beythe Isván Német Ujvári Reform. Prédikátor és Superintendens dítsérő verseket írt, mellyek hasonlóképpen Pápán adattak-ki. — 1612-ben Pápáról el-ment; de 1626-ban Veszprémből ismét visszahozattatott, és Pápán lakott 1629-ig, a' mikor mind Püspökségét, mind Prédikátorságát, mellyre 1572-ben szentelte-tel-fel, le-tévén öreg-sége miatt-is; mert már ekkor hetven esztendősnél több volt, de más okból is úgy-látszik, nem szépen vált-meg sem Pápától, sem a' Superintendentziától; a' mellyet el-hagyván Belénesben telepedett-meg, és ott holt-meg, de halála előtt, nevezetesen 1631-ben írt Kanisai Pálfi Jánoshoz egy Levelet, a' mellyből Pápának, és a' Superintendentziának akkori állapotjáról so-

kat lehet ki-tanúlni, mellyet valamint több Leveleit-is, ezen buzgó, és nagy auctoritást tartó, igen tudós, különösen szép Deákságáról-is dítséretes és rendet szerető Püspöknek, látni lehet a' *Túl a' Dunai Püspökök élete Historiájában*; egyéb nálam Kéz-írásban lévő leveleit pedig Pathai Istvánnak, mellyek Száznál körül belől számosabbak, érdemek szerént, *Protestáns Ekklesiái Arkhivum* nevű Munkámba szándékozom be-tenni.

Pathainak, és ennek el-menetele után Pálfi Jánosnak Prédikátor társa volt:

Miskóltzi Péter, a' ki 1589-ben a' Debretzeni Collegiumban tanúlt, de mikor jött Pápára, nem tudni; azt mindazáltal nem ok nélkül gyaníthatni, hogy ő már Pathai előtt-is Pápai Prédikátor volt: mivel Pathai azon Leveliben, mellyeket 1620-ban Pálfihoz küldözött, úgy szól mindenütt ő róla, mint már igen öreg Pápai Prédikátorról. — Miskóltzit 1620-ban az ő több ízbéli részegségéért, és Pálfinak-is árulkodására, de a' miért csak ugyan ötöt Pathai, Püspöki módon megintette, hivatalában a' Püspök fel-függesztette: de a' mellybe újra visszat :etvén

meg-holt Pápán 1626-ban Jan. 20-dikán :
 a' ki helyett a' Pápai Ekklesia új Prédi-
 kátort, a' Komáromi Superintendenciából
 akarván hozni, az odavaló Püspököt Sa-
 marjai Jánost, a' Túl a' Dunai Superinten-
 dentzia Presbyteriuma egy Levelében meg-
 kérte, hogy a' Pápai Ekklesia' kívánságát
 teljesítse; a' melly leveléből az-is vilá-
 gos, hogy eleitől fogva két Prédikátora
 volt a' Pápai Reformáta Ekklesiának, de
 a' kiknek mindnyájoknak neveiket mind
 eddig-is ki-tapogatni nem lehetett. Az
 1592-től fogva valóknak neveiket tudjuk,
 tsak az azon fellyül valóknak nem.

1612-ben Pathai el-menvén Pápáról
 Rohontzra, helyébe, a' már fellyebb elő-
 hozott Levele szerént egész Pápa Városá-
 nak, *Kanisai Fálfi János* hívatott Prédi-
 kátornak, a' mellyből világos nem tsak
 az, mint már meg-jegyzettük, hogy az
 egész Város már ekkor a' Reformáta Val-
 lást követte, hanem az-is, hogy nem az
 úgy nevezett Confinium, vagy Végház-
 béli Református Katonákért hozatott-bé
 Pápára a' Reformáta Vallás; mert itt ma-
 ga a' Város, és ennek örökös nemes, és
 polgár lakosi, kik nem voltak Katonák,

hívták meg Pálfi Jánost, és a' magok, nem pedig a' Várbéli Katonaság' Prédikátorának akarták Pálfit meg-nyerni. Hogy pedig Pálfit, a' ki igen nagy hírű, és tudományú ember vólt, annál könnyebben meg-tarthassa kebelében az Ekklésia: ennek akkori Földes Úra, Nagyságos Török István, különös fizetést-is ajánlott néki egy Levelében, melly így következik: „ Mi „ Enninghi Török István, Hunyad Vár- „ megyének örökös Fő Ispánja, a' Felső- „ ges Római Tsászárnak Tanátsossa, Pá- „ pának örökös Ura, és Fő Kapitánnya „ &c. adjuk tudtára levelünknek rendiben „ mindeneknek, a' kiknek illendőképpen „ e' mi Levelünk elejébe vitetik, hogy „ a' nagy Úr Istennek reánk való gondvi- „ seléséből találtuk-meg, és hívtuk e' mi „ Pápai Városunknak, vagy Ekklésiánk- „ nak tanítására, az Isten' Ígésével való „ igazgatására, a' Túdós és Istenfélő férj- „ fiat Kanisai Pálfi János Prédikátort. Hít- „ tuk pedig illy conditióval ő kegyelmét, „ hogy a' Szent Bibliában bé-foglaltatott, „ Istennek idvezítő Ígését, a' nevezett Pá- „ pai Ekklésiában, az ő nékie Isten Lelké- „ től nyújtatott kegyelemnek mértéke sze-

„ rént tisztán , igazán , hűséges szorgal-
 „ matossággal 's szabadsággal hirdesse, pré-
 „ dikálja , a' tudatlanoknak , és ok nélkül
 „ karomkodóknak (kiknek az igazság el-
 „ len való patvarkodásra mindenkoron
 „ nyitva van torkok) viszfzálkodásokkal
 „ és méltatlan káromlásokkal semmit nem
 „ gondolván; kik ellen mi-is a' kegyelmes
 „ Istennek engedelmeből , és az ő Szent
 „ Lelkének vezérléséből , az Évangéliomi
 „ igaz tudománynak szabadosbb folyásáért,
 „ és naponként bővebben való terjedésé-
 „ ért, ő Kegyelmeének tellyes , és hűséges
 „ patrociniómára kötjük magunkat, hogy
 „ minden tehetségünk szerént , mindenek
 „ ellen készek leszünk ő Kegyelmet mind
 „ személyében , mind hivatalában meg-ol-
 „ talmazni (a' mint mindenütt való Jószá-
 „ gunkban egyéb Keresztyén Tanítóknak-
 „ is mindenekben oltalmúl szoktunk len-
 „ ni) és valamiben az Isten' Igéje hirdeté-
 „ sének promotiójára kívántatik segítsé-
 „ günk, Istennek segítsége által , semmi-
 „ ben meg-nem vonszuk magunkat. En-
 „ nek felette, ő Kegyelmeének tőlünk ren-
 „ deltetett tisztességes fizetés , és ételre ,
 „ italra rendeltetett Kenyér , Bor , és Hús

„ naponként meg-járjon. Viszontagság-
 „ gal mi is ő Kegyelmetől azt kívánjuk,
 „ hogy ő Kegyelme az Istennek Ígését,
 „ minden engedelem, barátság, avagy va-
 „ lakinek személyének tekintetén kívül,
 „ nagy bátran, szorgalmatosan, híven
 „ hirdesse, tisztiben forgolódjék, igaz tu-
 „ dományát egyenes erköltsével és igaz
 „ Lelki Tanítóhoz illendő tisztességes ma-
 „ gaviselésével meg-ékesítvén, és meg-
 „ bizonyítván. Kívánjuk még azt-is ő Ke-
 „ gyelmétől, hogy ő Kegyelme (noha
 „ senkinek szabadságát örökösen meg-nem
 „ köthetjük) minden esztendőnként ne bú-
 „ tsúzzék, hanem addig bútsúzás nélkül
 „ szárnyunk alatt meg-maradjon, vala-
 „ meddig Istennek gondviseléséből, az Ígét
 „ ez helyben, az ő Kegyelme szájából ve-
 „ szik, és ő Kegyelmeinek betsületét, és
 „ fizetését meg-adják. Ennek nagyobb bi-
 „ zonyosságára és erőségére, adtuk ő Kegyel-
 „ mének, e' mi kezünk írásával és petsét-
 „ jével meg-erősített Levelünket. Datum
 „ ex Arce nostra Papensi 29. die Mensis
 „ August. 1615.“

Pálfi János, Pápai Prédikátorságának
 második esztendejében már Esperest és

nagy tekintetű ember lévén, a' Reformá-
 tziótól fogva való Ekklesiái rendtartásokon,
 maga oktából, ezen Ekklesiában valami
 változtatást tett, mellynek, mivel az ő
 Prédikátor társa Miskoltzi, ellene mondott,
 de más részről, sem az Ekklesiának, sem
 a' Püspöknek ez nem tetszvé; a' Püspök
 Páthai István, egy feddőző Levelet írt Pál-
 fira, mellyet a' Püspökök' élete Historiá-
 jában lehet látni. El-hagyván pedig Bölts-
 kei István a' Rév-Komáromi Ekklesiát, és
 helyébe a' Samarjai Prédikátort Tolnai
 Rásoris Istvánt vivén Prédikátorának;
 Pálfit a' Samarjaiak a' hol Rectoroskodott,
 Papjoknak 1613-ban meg-hívták. Pálfi
 bútsúzni kezdett: de mivel a' Földes U-
 raság-is szép fizetést ígért az Ekklesiájé
 mellé, — Pathai-is nagyon kérte egy Le-
 velében, hogy ne hagyja-el Pápát, — e'
 mellett már Esperest-is vólt, — és Pápa
 szenteltette-fel a' Prédikátorságra; nem tar-
 totta illendőnek, mindjárt második eszten-
 dejében itt való Prédikátorságának változ-
 ni. A' Pálfi' példájából lehet látni, hogy
 már az ő idejében, tsak alkalmas ember
 volt valaki: Ifjú korában-is felemelték a'
 leg-főbb Ekklesiái hivatalokra: mert imé

ötet fel-szenteltetése után való esztendőben a' Pápai szélesen ki-terjedő Egyházi Megye Esperestjévé meg-tették. Fizetesek-is olyan volt a' Pápai Prédikátoroknak, hogy abban az időben annál jobbat kívánni éppen nem lehetett. Mert a' Török Familia fizetésén kívül, mellynek mi-volta, a' most mindjárt említett Levélből meg-tetszik, az Ekklésia az ő két Prédikátorának illy fizetést adott:

- 1) Mindenik Prédikátornak kész pénzt,
 egyiknek. - - - - - fl. 150.
- Másiknak-is. - - - - - fl. 150.
- 2) Ugyan ő kegyelmeknek gabona
 cubul Nro. - - - - - 24.
- 3) Fajok ő kegyelmeknek egyiknek
 Currus. - - - - - 12.
- Currus. - - - - - 12.
- Halotti Prédikálástól den. - 75.
- 5) Keresztelés Ordinar. den. - 12
- 6) Esküdtetéstől, itt valótól den. 75.
- Külfölditől duplán den. - 150.

Communio alkalmatosságával a' Communicánsok oblációja a' Perselben.

A' három Sátoras Innepeknek első napján az Ekklésia Oblációja az erszény-

ben. — Az Ekklésia két Malmaiból is
vettek részt. —

Pálfi János' idejében, és 1618-ban ha-
lálozott meg-itt Pápán a' többször említett
Enninghi Török István a' Pápai Ref. Ek-
klésiának nagy jóltévője: a' kit ugyan
ezen esztendőben, mint igen nagy érde-
mű Fő Urat, a' Királyi Felség Palatinus-
ságra candidált. (γ) Ennek halála után
nyoltz esztendővel, ide hagyta Pálfi János
a' Pápai Ekklesiát, hasonló fényes Ekklé-
siába menvén, tudniillik, a' Német Uj-
vári Refor. Ekklesiába, hová Beithe Im-
re helyébe 1626-ban a' Reformáta Val-
lást követő Grof Battyáni Familiától, és
magától az Ekklesiától meg-hívattatott,
ajánlatván néki a' Pápai Esperestség he-
lyett a' Túl a' Rábán való Tractusbéli Es-
peresti hivatal, melly Beithe' halálával
üresen maradt. — Ebből idővel Püspök-
is lett; Pápai Esperest korában többnyire
Polyánban, mint akkor nevezetes Refor.
Ekklesiában tartotta a' Pápai Egyházi Me-
gye Gyűléseit.

(γ) Fr. Kazy Hist. Regni Hung. p. 137.

1626-ban a' meg-halálozott Miskoltzi helyébe Prédikátorrá lett *Tzeglédi Pál*, a' ki ugyan ezen esztendőben Pálfi helyett Esperestté, 1640-ben pedig Püspökké tétett, mint ez Ürményi Miklós' először Calvinista, azután Luthranussá lett Pápnak, a' Formula Concordiæ alá tett subscriptiójából bizonyos, a' melly Könyv alá tett eredeti subscriptiójokat a' Túl a' Dunai, és 1591-től egész 1672-ig élt Luthranus Prédikátoroknak, lehet látni az Ország könyvesházában Pesten. — Ugyan

1626-ban Pálfi János helyébe visszahozatott Pathai István, de a' ki Pápát 1629-ben végképpen el-hagyta.

1630-ban Pathai helyébe *Sári István* hívattatott, a' kinek szolgálatjához abból az okból vólt jussa az Ekklesiának, mivel ötet, Domján Ferentztzel, a' Pápai Reformáta Ekklesia küldötte fel Akadémiákra. Hogy még ennek idejében-is igen fényes Ekklesia vólt a' Pápai Ekklesia, meg-tet-szik azon Ekklesiái Consistoriumnak vég-zéséből, mellyet 1650-ben Gal Imre Superintendensnek jelenlétében hoztak a' Pápai Elöljárók, melly így következik: „Anno 1650, 3 Julii Consules Ecclesiasti-

„ci ad regimen Ecclesiæ Papensis con-
 „stituti, ex Ordine Nobilium: Hegyi
 „István Uram pro ædili primario, Kö-
 „rósi Ferentz, Bogáts Ferentz — A' Vi-
 „tézlő Rendből, a' Lovasok közül: Tódi
 „Márton, Györki Benedek, Agha An-
 „drás, Szekér János, Takáts Nagy István,
 „— A' Gyalogok közül: Csizmazia Be-
 „nedek, Belső Mihály, Horváth Gergely,
 „Tóth Mihály. — Városi Rendről: Vesz-
 „prémi Szabó György, Hencz János,
 „Sujtó, és Szabó Balás, Kontz Márton,
 „Pordán Miklós, Szabó Benedek, Rába-
 „közi Mátyás, Kádártai Szabó Gergely
 „'s a' t.“ Ugyan ekkor az Ekklesia Joszá-
 gának gondviseléséről, 's annak Malmai-
 ról jó rendelések tétettettek. — Sári István
 1652-ben meg-halálozván, az Ekklesia azt
 a' Házat, mellyben ő lakott, az Oskolá-
 hoz ragasztotta, 's azzal azt meg-öreg-
 bítette.

1649-ben meg-halálozván Tzeglédi
 Pál, helyébe *Szeli György* hozattatott;
 a' ki elsőben Köveskálón lakott, és ott
 Esprest-is vólt. Hogy még 1662-ben-is a'
 Pápai Prédikátorságot viselte, abból bizo-
 nyos, hogy azon szomorú időkben, ő is,

mint Pápai Prédikátor, a' Szemtai Ítéző Székre tizáltatott. Idővel Püspökké is tétetett, 's az ő idejében, nevezetesen 1660-ban Nov. 8-dikán tartott a' Pápai Ekklesia egy Gyülest, mellynek Végzései, mivel igen böltsek, azokat a' Maradék egy 1757-dik esztendőben tartott Ekklesiái Gyülésében felolvastatta; a' mellyből nem csak a' tetszik-meg, hogy ez az Ekklesia, mint ezen résznek Anya Ekklesiája, felette igyekezett azon, hogy a' jó rend mindenekben meg-legyen ezen Ekklesiában, ugymint a' mellyre a' kissebbek, szemeket és figyelmetefiségeket függesztették; hanem az-is, hogy mit birt ekkor a' Pápai Ekklesia, — de az-is, hogy mitsoda nagy vólt ez azon időben, 's az Oskola eránt-is melly igen gondos vólt. Ekkor választattak Presbytereknek e' következők: „A' Nemesek közül: Oro-
 „szi Ádám, Bogáts Ferentz, Pétsi Péter
 „Uraimék. A' Lovasok közül: Fekete
 „Imre, K. Szabó János, Iharosi Penzes
 „Mihály Uraimék. A' Gyalogok közül:
 „Nyiri Miklós, Szüts Gergely, Lakatjár-
 „tó Márton Uraimék. A' Felső Majorok-
 „ban: Böröllei György, Herbat Imre

„Sigmund Mihály Uraimék. Az Alsóban:
 „Berindi Márton, Rózsa György, Hor-
 „váth Balás Uraimék. — — Az Ekklesia'
 „jőszága ekképpen ajánltatik a' Curato-
 „roknak: Ezen Ekklesia Majorja, Barma,
 „Szöllei, Rétyei, a' Malmok-is ő ke-
 „gyelmek kezek alatt legyenek.“

1652-ben a' meg-halálozott Sári István
 helyébe Pápai Prédikátorrá lett *Séllei Ist-
 ván*, a' ki a' Prédikátorságot 1656-ban ide-
 való Professorsággal tserélte-fel, mellyet
 1658-ig folytatott-is. Ekkor Séllei helyé-
 be második Prédikátornak.

1656-ban *Laki Márton* hozatott, a' ki
 még 1662-ben is Szelivel együtt Pápai Pré-
 dikátor volt, 's ezeknek idejében, Hegyi
 István, a' ki a' Török, Nyári, és Botka
 Reformatus Fő Uraságok után, fő jóltévője
 volt azon régi időben, a' Pápai Ref Ek-
 klésiának, hagyta testamentomban 1658-
 ban a' Pápai Ref. Ekklésiának azon Fun-
 dusokat, mellyeken 1660 után, a' második
 Templom és Oskola Házok 's a' t. épülte-
 nek, a' melly Fundusokat 1625-ben Gróf
 Nyári Miklós ajándékozott és örökös jus-
 sal által adott Farkas Dorottyának, az ő
 és férjének Rauser Gergelynek hív szol-
 gál-

gálatjokért; Farkas Dorottya pedig, első Férje' halála után, Hegyi Istvánhoz menvén férjhez, ugyan ezen Fundusokat, és minden jószágát örökös jussal 1632-ben Hegyi István férjének bevallotta: a' minthogy Bitó Jó'sef, a' ki az el-vett Oskola' épületeiben, mint Urasag' tisztje, leg-elsőben lakott, talált-is egy deszkát a' kapu mellett-lévő falában az Oskolának, mellyen ez olvastatott:

Anno Domini 1629. die 29. Aug. Stephanus Hegyi, Prædialium Nobilium Episcopatus Jaurin. V. Comes, et Comitatus Vespr. juratus Assessor, et Dorothea Farkas ædificarunt.

1663-ban, és Szeli György helyébe, újra Pápai Prédikátorrá lett *Sellei István*:¹⁴ következőképpen, mikor Hodosi Sámuel ötet el-prédikálván, a' Pápai Gyülekezettől így bútsúztatja-el: „Édes Nyájam! Pápai „Szent Gyülekezet! kihez negyven eszten- „döktől fogva való kötelelségemet az irigy „halál el-szakasztotta“ úgy kell érteni, hogy ebben bele foglalta, az ő előbbeni Prédikátorságát, és Professorságát-is. — 1674-ben, és már Superintendens korában, tzitáltatott akkori Rector Professorával az Oskolának, a' Posoni Delegatum Judicium eleibe, mellytől Gályákra ítéltetvén, sok

szenvedések után 1676-ban, kétségkívül, mivel ártatlannak találtatott, haza botsáttatott, és el-epedett Kedveseinek, 's érette síránkozó Hallgatóinak karjai közzé vissza-jöven, újra Pápai Prédikátorrá lett; melly hivatalban a' Gályákról való megszabadulása után, ugyan tsak a' Pápai Ekklesiában még XV. esztendőket el-töltvén, meg-holt 1692-ben Oct. 19-dik napján, Halotti tanítást tartván felette Hodosi Sámuel Veszprémi Prédikátor: 2 Tim. 4, 6, 7, 8. verseiből. Sélleiről bővebben lehet látni a' *Túl a' Dunai Püspökök' Historiájában.*

1664-ben hozatott ide Laki Márton helyébe, *Veresmarthi Mihály.*

1692-ben Séllei után Pápai Prédikátorrá lett *Cseh Csúzi Jakab*, ugyan tsak Sélleinek egyik Gálya rab társa; de a' ki onnan haza szabadulván, újra Losontzon, 1684-től fogva Debretzenben, 1693-ban pedig Pápán fojtatta Prédikatori hivatalát, Séllei után Superintendensi ranggal-is meg-ékesítettvén. — Valamint Veresmarthi Mihály: úgy Csúzi Jakab-is 1652-ben lettek a' Pápai Collegiumban Deákokká.

1693-ban hozatott ide *Lepsényi Gergely*, a' ki 1686-ban Körmendi Prédikátor volt, a' honnan *Motsára*, onnan pedig 1690-ben

Kotsra vitetett: hol két esztendőket el-
 töltvén, Pápára hozatott, tétetvén a' Pápai
 Egyházi Vidéknek-is Esperestjévé. — 1708-
 ban a' Pápán tartott Papi Gyűlésben ő is
 candidáltatott a' Superintendensségre: de
 ez a' Gyűlés nem tsak az, hogy ötet Püs-
 pöknek meg nem tette, hanem reá, mint
 olly bűnösre, a' ki a' hivatalában korhely-
 nek, hivatalbéli társával veszekedőnek,
 telhetetlennek, a' külföldi Ekklesiáktól a'
 Deákság' számára adott Búza' elidegenítő-
 jának találtatott, illy végzést hozott: „ Ad-
 „ modum Reverendus ac Clarissimus Vir
 „ Dominus Gregorius Lepsényi, ob son-
 „ ticas causas, tam ab Ecclesia Papensi,
 „ quam a' Venerabili Presbyterio contra
 „ illum allatas, ab Ecclesia Papensi rejici-
 „ tur, ac dimittitur. Signanter propter
 „ negligentiam, Inconstantiam, discordiam
 „ cum suis Collegis, et præcipue insatia-
 „ bilitatem, qua sua sorte non contentus,
 „ hic, et illis in Ecclesiis se publicari cu-
 „ ravit, Confratres suos coactione certo-
 „ rum frumentorum oneravit, stipem, seu
 „ elemosynam, ad Intertentionem Studio-
 „ sorum Papensium in summa egestate con-
 „ stitutorum, a piis animabus collectam, in

„ usum proprium convertit. In officio ta-
 „ men Senioratus, sub gravi animadversio-
 „ ne contra eum facta, placuit Venerabili
 „ Presbyterio suam Claritatem manutene-
 „ re.“ Hogy azután az Esperesti hivatal-
 ban keveset bíztak ő hozzá, onnan tetszik
 meg, hogy ugyan azon Gyűlésben Újvári
 János Tápi Prédikátor tétetett-meg Profe-
 niornak, ő pedig Pápáról Csöglére rendel-
 tetett Prédikátornak a' Superintendentziá-
 tól. De minekelőtte el-ment volna, pa-
 rantsolta a' Superintendentzia, hogy az ő
 színe előtt adjon számot az Úr' asztalához
 való minden eszközökről az Ekklesia Cu-
 rátorinak: a' mi meg-is lett, el-vesztvén
 abból tsupán tsak két eszközöket. Ambár
 pedig az Ekklesia Lepsényi Gergelynek
 egész esztendei fizetését meg-adta legyen-
 is, noha idő közben tétetett által Csöglé-
 re: mindazáltal azon kárának vissza-téri-
 tetését-is kívánta, mellyet ő, azon 1702-dik
 esztendő után esett Rátz pusztítás és Rá-
 kótzai zenebona alkalmatosságával vallott,
 a' midőn Pápa is ki-rabolgatott. Ez a' ká-
 ra 500 forintból állott Lepsényinek: de a'
 mellyre az Ekklesia azt felelte, hogy sok-
 kal nagyobb kárt tett ő, néki, és közönsé-
 gesen az Ekklesiáknak öt száz forintnál, mi-

vel a' Pápai Ekklesiának, 's a' Pápai Egyházi Megyében lévő Ref. Ekklesiáknak, három nagy Darabokból (tomus) álló régi Protokollumait, mellyek minden Pápai Prédikátornak és Esperestnek hűsége alá bízattattak, el-vezette. Büntetésül tehát a' Papi Gyűlés azt végezte, hogy egy pénzt sem kell neki adni, — külömben-is az a' puztítás olly közönséges vólt, hogy abban az Ekklesiának minden tagjai egy formán szenvedtek. Meg-holt Lepsényi Csöglén 1710-ben.

1708-ban Lepsényi helyébe, és időközben hozatott ide, *Gyimóthi István* Felső Örs-¹⁸ről, a' ki innen 1710-ben Csöglére ment Lepsényi helyébe. Ez 1711-ben a' Borsos Győrön tartott Tractus' Gyűlésében Esperestnek fel-esküdtetett, a' melly hívatalt tizennyólt esztendőig viselte.

1711-ben hozott Pápa egyszerre két Prédikátorokat, úgymint *Csúri Józsefet*, és ¹⁹*Naszályi Istvánt*, kiknek idejekben 1719-²⁰ben, Januarius, Februarius, és Mártius hónapokban, meg-szűnvén itt a' közönséges Vallásbeli gyakorlás, az ezen idő alatt született gyermekek a' szomszéd falukban kereszteltettek-meg.

21
22 1731-től fogva *Komáromi Josef* és *Szikszai Pál* voltak Pápai Prédikátorok; de *Szikszai* 1735-ben meg-halálozván. —

23 1735-ben October 7-dikén lett Pápai Prédikátorrá *Torkos Jakab*, a' ki *Komáromi Jóseffel* együtt kezdette a' Matrikulát, mellyet, 1752-ben a' Vallásbéli gyakorlás meg-szünvén, akkori Pápai Plebanus *Galgótzai Ferentz Komárcmi Pál* asztaláról el-vitt, melly egész 1806 - dik esztendőnek *Martius 14-dikéig* a' Pápai Plébánián tartatott, ekkor pedig a' Felséges Helytartó Tanáts' illy parantsolatja mellett: *Generali Vicario Capituli Veszpremiensis scriptum est, ut petitus Liber Matricularis in Origine restituatur*, az az, a' Veszpremi Káptalan Generalis Vikáriusának meg-íratott, hogy a' kértt Matrikuláris Könyv eredeti valóságában adattafsék vizsgálja, — a' Pápai Ekklesiának vizsgálta-adattatott. Meg-halálozván *Komáromi Jósef*, —

24 1750-ben *Komáromi Pál* hozattatott Pápara Prédikátornak, és ennek, 's *Torkos Jakabnak* Prédikátorságokban lett vége Pápan a' Reformáta Vallás' gyakorlásának.

Meg-szünvén pedig Pápan az Isteni tiszteltbéli közönségesgyakorlás, 1753-tól fogva 1783-ig a' Tevelen épített Templom-

jokban tartották a' Pápaiak közönséges Isteni tiszteletjeket; lévén ez idő alatt Ferentzi János, Bányai István, és Torkos Jakab Superintendens, ki Peremartonból hozatott ide Predikátornak, az egyesült két Ekklesia' Prédikátorai, — mert arra, bár erősen utánna jártak is, reá nem mehettek a' Pápaiak, hogy Tevelen két Prédikátort tarthassanak: mivel ennek Ferentzi János ekkori Teveli Prédikátor sem vólt akarója, a' ki bé-menvén a' Pápai Plébánushoz, az előtt azt a' ki-nyilatkoztatást tette, hogy ő maga is elegendő volna a' Teveli Egyházi szolgálatnak végbenvitelére: ennél fogva is tehát a' Pápaiaknak igyekezetéből semmi sem lett.

Második József Királyunk' engedelméből Pápára nézve is meg-engedődvén a' Reformata Vallásnak közönséges gyakorlása, —

1783-ban hozattak ide egyszersmind két Predikátorok, úgymint: *Zsoldos János* Köveskálról, hol tizen kilentzedfél éfzten-deig szolgált, és Ifjabb *Torkos Jakab* Csögléről, mind ketten Hazafiak; 's amaz mind-járt a' Superintendentzia' Fő Jegyzőjévé tétett, de ezen Hivatalát csak 1784-ig viselhetto, a' mellyben meg-halálozott; e'

pedig 1790-ben Esperestté, Superintendenssé pedig 1795-ben tétetett-meg.

1784-ben Zsoldos János' helyébe' hozatott *Halasz József* Nagy Harsányból, a' Duna mellyéki Superintendenciából; a' ki a' Pápai Predikátorsággal együtt, a' Superintendenzialis Fő Jegyzői Hivatalt, 1786-ban pedig a' Püspökséget-is el-nyerte. Innét 1787-ben a' Kotsi Ekklesiába' hívattott Predikátornak, kinek helyébe' hívatatott. —

1787-ben *Búzás Pál*, a' ki éppen akkor jött haza a' Genevai Akademiából; de a' ki három esztendő után innen a' Pázmándi Ekklesia' tanítására el-vitetetett, lévén annakutánna Tapoltzafői Prédikátorrá, és az Esperesti Hivatallal is ezen Pápai Szent Társaságbeli Egyházi Szolgák által meg-ekesítettvén.

Hogy pedig az Ekklesia' az itt újonnan fel-állított Oskolával annál több jót tessen, — és a' sok építetés, — 's azon kár-vallás után, mellyet az 1789-ban támadt nagy tűzben, a' Parochialis Ház' elégésével vallott, jobban meg-erősödhesen, — e' mellett, mivel a' Togátus Deákok - is magokat a' predikálásban ottan ottan gyakorolni kívánván, a' Predikatori hivatalnak terhe ez által valamennyire könnyebbé tétetett: 1790-től fogva tsak egy Predikátort tart a' Pápai Reformata Ekklesia, a' ki mind ez ideig is Fő Tiszteletű Torkos Jakab Superintendens Úr. † 1813.

Col. 1. First Movement 16-18